

СЕКЦІЯ 6 МИСТЕЦТВО В СУСПІЛЬНОМУ ПОСТУПІ

Гакало Анастасія

ПРАКТИКА СУПРОВОДУ ПОХОВАНЬ КАТАКОМБНОЇ ОБЛАСТІ ШКУРАМИ / ОПУДАЛАМИ ТВАРИН

Анотація. У статті загально подано особливості розташування такого елемента поховального ритуалу катакомбної культурної області, як череп з кінцівками домашніх тварин. Цей елемент поховального ритуалу вперше отримав назву «шкура» у 1980-х рр. Наявна характеристика особливостей розміщення шкур тварин в таких культурах катакомбного культурного кола, як донецька, харківсько-воронезька (середньодонська), маницька (передкавказька) катакомбних культурних утворень.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, бронзовий вік, курганні культури, катакомбна культурна область, поховальний обряд, шкура / опудала тварин.

Abstract. The article gives general features of the location of such element of a burial rite as a skull with the limbs of domestic animals. This element of the burial rite was firstly given its name «the stuffed animal» in 1980s of the 20th century. The given characteristics of the peculiar location of animals' skins of such cultures of catacomb cultural regions as donetsk', kharkiv & voronezh (middle dnier), manyts'ka (pre-Caucasian) catcomb cultural formations.

Keywords: Black Sea region, Bronze Age, kurgan's cultures, catacomb's culture area, funeral rite, animal's stuffed / skins.

У поховальному обряді культур бронзового віку мала місце традиція супроводу небіжчиків шкурами / опудалами тварин, який археологічно фіксується у формі своєрідного набору кісток свійських копитних: череп і чотири обрубані в колінному суглобі кінцівки. Культури катакомбної області середньобронзового віку теж демонструють цю практику. В кожній окремій катакомбній культурі / групі вони трапляються неоднаковою мірою, відрізняються за формою, місцем розміщення і складом тварин, яких використовували для цього ритуалу. Попри поширеність такої практики, досі не існує узагальнюючої праці, яка б дослідила зазначені ритуальні об'єкти як за окремими катакомбними угрупованнями, так і в рамках усієї культурної області. Можна згадати лише статистичне зведення практики забезпечення поховань шкурами / опудалами тварин, укладене Р. О. Литвиненком [4, 187].

Доволі поширеною практика супроводу поховань ритуальними рештками черепа з кінцівками тварин була в донецькій катакомбній культурі [2, 34]. Зазначається наявність в камерах кісток тварин кози або вівці. Кістки великої рогатої худоби з'являються в розвинений та пізній катакомбний періоди і є унікальними для ранньодонецьких поховань, лише 6 % поховань яких мають цей поховальний елемент [4, 187; 5, 30]. За нашими підрахунками, в донецьких катакомбних похованнях кістки тварин відомі у 30,77 % випадків. В 3 випадках шкура / опудала локалізуються у вхідній шахті перед входом до камери, і в одному – біля голови, але на заплічках [5, 141].

Регіональні групи донецько-донської катакомбної культури (ДДКК) демонструють різну питому вагу поховань зі шкурами / опудалами тварин: в середньодонській групі ДДКК – 13 %; в луганській – 13–22 %; в лисичанській – 30,7 %; в бахмутсько-берекській – 42,3 %; в осколо-краснянській – 60,7 % [4, 187].

У поховальному обряді харківсько-воронезької або середньодонської культури теж наявний такий своєрідний елемент, як шкури / опудала тварин [5, 80], які відомі у 18,52 % поховань вибірки (100 поховань). Вони розміщувалися у вхідній шахті, представлені кістками черепа та передніх ніг дрібної рогатої худоби [6, 112]. Ще у 8,77 % вибірки або 47 похованнях шкури / опудала розташовувалися у вхідному колодязі, рідше – в поховальній камері. Вони представлені «черепом + кістками передніх ніг» великої рогатої худоби [6, 114]. За іншими даними, поховання зі шкурами / опудалами складають 15,2 % або 16,4 % [4, 187].

Маницька (передкавказька) катакомбна культура поділяється на східно- і західноманицький локальні варіанти [1, 12]. Східноманицький локальний варіант має кістки тварин у 13 % поховань. Шкури тварин локалізуються в шахтах або на заплічках ям. Більшість знахідок належать дрібній рогатій худобі (10,1 %), велика рогата худоба трапляється рідше (2,1 %) [5, 117]. Для західноманицької катакомбної культури шкури / опудала тварин відомі у 16,8 % поховань. Розміщувалися вони в шахті або камері катакомби. Їхня форма представлена черепом та кістками кінцівок. Кістки великої рогатої худоби наявні лише в шахті, тоді як кістки дрібної рогатої худоби розміщуються як в шахті, так і в камері [3, 126].

У західній частині катакомбної області, зайнятої інгульською катакомбною культурою, не практикувалося супроводження поховань шкурами / опудалами тварин.

Отже, практика супроводу небіжчика шкурами / опудалами тварин є притаманною для східної половини катакомбної культурної області, а саме басейну Сіверського Дінця, Північного Приазов'я, Донщини, степового Передкавказзя. Натомість катакомбні культури і групи цього східного ареалу демонструють різну частотність цієї практики – від 13 % до 60,7 %. Найбільше подібних поховань спостерігається у басейні Сіверського Дінця і Нижньої Донщини. Локалізуються ці ритуальні об'єкти по-різному: як у шахті, так і у поховальній камері катакомби, проте завжди відокремлено від небіжчика. Сам об'єкт складається з кісток черепа та кінцівок або черепа та передніх ніг. В більшості випадків (10,1–18,52 % від загальної кількості катакомбних поховань) це кістки дрібної рогатої худоби, кістки великої рогатої худоби траплялися рідше (2,1–8,77 %).

На останок зазначимо, що для предметного дослідження цього явища відкривається неабияка перспектива, оскільки його результати матимуть важливе значення для розв'язання важливих наукових проблем, зокрема з'ясування рівня культурно-генетичної спорідненості як між самими катакомбними угрупованнями, а також між катакомбними культурами і культурними утвореннями ранньої та пізньої бронзи, що передували їм або були наступними в часі.

Джерела та література

1. Андреева М. В. Восточноманычская катакомбная культура: анализ материалов погребальных памятников. Москва, 2014. 272 с.
2. Братченко С. Н. Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы (периодизация и хронология памятников). Киев: Наук. думка, 1976. 252 с.
3. Власкин Н. М. Сравнительная характеристика катакомбных культур манычского типа эпохи средней бронзы: дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 «Археология». СПб., 2010. 258 с.
2. Литвиненко Р. О. Донецько-донський катакомбний компонент у бабинській культурогенезі. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*. № 11. Луганськ: Вид-во СНУ, 2011. С. 179–200.
3. Смирнов А. М. Курганы и катакомбы эпохи бронзы на Северском Донце. Москва, 1996. 181 с.
4. Федосов М. Ю. Катакомбные культуры Донецко-Донско-Волжского региона (по материалам погребальных памятников): дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. Волгоград, 2012. 291 с.

Касьян Валентина

ПОХОВАННЯ З ШИЙНИМИ ГРИВНАМИ КУЛЬТУРНОГО КОЛА БАБИНЕ

Анотація. *Вироби з металу є однією з найбільш вивчених категорій археологічних джерел загалом, однак існують культури, для яких такі вироби є великою рідкістю. Такою культурою є Бабине. Серед нечисленного переліку прикрас з металу у бабинців гривня зустрічається найрідше. З огляду на нечисленність знайдених на розкопках гривен, в статті розглянуті вже описані вченими раніше знахідки, знайдені на території Приазов'я і Придніпров'я в похованнях Бабинської культури, і представлена гіпотеза смислового навантаження цього виробу як елемента поховального обряду.*

Ключові слова: *Східна Європа, бронзовий вік, культурне коло Бабине, дніпро-донська бабинська культура, поховання, гривни, семіотика.*

Abstract. *Metal products are one of the most studied categories of archaeological sources in general, however, there are cultures for which such products are very rare. Such a culture is Babin. Among the few list of metal jewelry from Babinets, the hryvnia is least likely to occur. Considering the small number of hryvnias found during excavations, the article discusses the earlier finds already described by scientists found on the territory of Priazovye and Dnieper in the burial grounds of the Babin culture and presents the hypothesis of the semantic load of this product as an element of a funeral rite.*

Keywords: *Eastern Europe, Bronze Age, Babin cultural circle, Dnipro-Don Babin culture, burial, hryvnia, semiotics.*

Шийні гривни завжди манили дослідників своєю красою та витонченістю форм. Відомі від бронзового – початку ранньозалізного віку на великому просторі від Середземномор'я до Уралу, від Західної Європи до Скандинавії, вони були ознакою високого соціального статусу. На тлі східноєвропейських культур бронзової доби виділяється одна з трьох культур Бабинського культурного кола – дніпро-донська, в гарнітурі прикрас якої